

Yayın Değerlendirme / Book Reviews

**Erdem Dönmez, *Arzu ve Tereddüt:*
19. Yüzyıl Türk Romanında Muhafazakârlık,
İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2022, 9786254083396, 428 s.
İsmail Alperen Biçer***

Yeni Türk Edebiyatı sahasında hazırlanan lisansüstü tezler bütüncül bir bakışla incelendiği zaman araştırmacıların ağırlıklı olarak *hayatı, kişiliği ve eserleri* şeklinde adlandırılan monografik çalışmalara yöneldiği görülür. Edebî kişiliğin biyografik varlığının doğru tarihlendirmelerle ve mekânlarla ortaya konmasının yanı sıra onun fiziksel ve kişisel özellikleriyle tanıtılması; sanattaki kudretinin değerlendirilmesi ve eserlerinin edebî değerinin tartışılması kuşkusuz bu çalışmaların sahaya yaptığı bilimsel katkılardır. Bununla beraber bilhassa son yıllarda tematik incelemelere yoğunlaşıldığını da gözlemlemek mümkündür. Söz gelimi *Millî Mücadele, kimlik inşası, ideolojik eğilimler, göç, aile, kadın, şiddet* vb. gibi konular bir edebî türdeki görünüşleriyle ele alınmaktadır. Erdem Dönmez'in 2019 yılında Sakarya Üniversitesinde hazırladığı; Eylül 2022'de ise *Arzu ve Tereddüt* üst başlığıyla yayımlanan kitabı da bu türden çalışmalardandır. *Arzu ve Tereddüt 19. Yüzyıl Türk Romanında Muhafazakârlık* adlı kitabın “Sunuş”, “Sonuç” ve “Kaynakça” gibi hemen her bilimsel çalışmada görülen alışlagelmiş başlıkları ayrı tutulacak olursa üç ana kısım hâlinde düzenlendiği söylenebilir. Bu bölümler sırasıyla “Muhafazakârlık: Kavramsal Çerçeve” (s. 21-91), “19. Yüzyıl

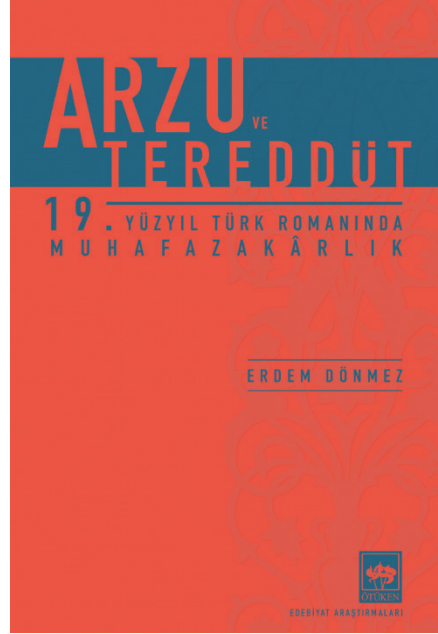
* Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türkçe Öğretimi, Uygulama ve Araştırma Merkezi, Eskişehir/Türkiye, iabicer@ogu.edu.tr, orcid.org/0000-0002-2207-1083

Türk Düşüncesinde Muhafazakârlık” (s. 93-141), “19. Yüzyıl Türk Romanında Muhafazakârlık” (s. 143-397) şeklindedir.

Çalışmasının “Sunuş” bölümünde Dönmez, kitapta uyguladığı metodu anlatırken edebî tür olarak romanın kendi iç dinamikleri göz önünde bulundurularak okunması gerektiğini vurgular; bu bağlamda yazar, metodolojik olarak Ahmet Hamdi Tanpınar’ın döneme, Orhan Okay’ın ise edebî türe yoğunlaşmasına bağlı kalır. Ayrıca Yılmaz Daşcıoğlu’nun *19. Yüzyıl Türk Edebiyatında Bireyleşme Üzerine* adlı eseriyle Gülsemin Hazer’in *II. Meşrutiyet Dönemi Kadın Yazarların Romanlarında Özne Nesne İlişkisi* adlı eseri de Dönmez’in yöntem bakımından yararlandığı özgün çalışmalardandır. 19. yüzyılda birer edebî tür olarak hikâye ve romanın birbirlerinden dört başı mamur bir şekilde ayrılmaması; kimi eserlerin ise gazete ve mecmua sayfalarında keşfedilmeyi beklemesi çalışmanın kapsamına giren eserler hakkında kesin bir sayı vermeyi zorlaştırır. Buna rağmen Dönmez, *Arzu ve Tereddüt* başlıklı çalışmasında 1872 ve 1901 yılları arasında yayımlanan, yaklaşık yüz elli roman incelediğini dile getirir ve eserlerin büyük bir kısmını sunuşta okurla paylaşır.

“Muhafazakârlık: Kavramsal Çerçeve” başlıklı bölümde, adlandırmadan da anlaşılacağı üzere bir kavram olarak muhafazakârlığın tanımı yapılmakta, kökeni ve kapsamı dikkatlere sunulmaktadır. Ayrıca muhafazakârlığın *gelenek* ve *modernite* ile münasebeti de tartışılmaktadır. Bu bölümün son başlığında ise muhafazakârlığın temaları *değişim*, *toplum*, *din*, *siyaset*, *devlet*, *akıl*, *mülkiyet* ve *tarih* olarak işaret edilmektedir. Kitabın kavramsal çerçevesinin çizildiği bu bölümde yazar, hayli zengin bir bibliyografya kullanarak okuru konuya hazırlarken yalnızca daha önce söylenenleri sıralamakla kalmaz; kendisi de bir muhafazakârlık tanımı yaparak daha önce yapılan tanımlara katkıda bulunur. Dönmez’e göre,

“[M]uhafazakârlık; bir tavır ve düşünce olarak her dönemde var olan, ideolojik olarak ise 19. yüzyılda Batı’daki değişimlerle birlikte bir tepki hareketi olarak doğan, toplumların devrimlerle kökten ve ani değişimine

karşı çıkan, Aydınlanma'nın aklı merkeze alıp tecrübe, gelenek ve dini yadsımasını; Sanayi Devrimi'nin ise insani değerleri ötelemesini eleştiren ve bunlar karşısında kadim değerleri savunan, diğer taraftan değişime tamamen kapı kapatmayıp itidalle gelişimi arzulayan, yine de farklı ve yeni olandansa mevcut olanı yeğleyen, her toplumun kendi tecrübesiyle kendi paradigmasını üreten bir kavram, siyasi tavır, yaşam tarzı ve düşünce biçimidir.”¹

Uzunluğuna rağmen alıntılıdığımız bu satırlardan anlaşılıyor ki muhafazakârlık, gündelik hayatta sıklıkla kullanılan ‘tutuculuk’ anlamından oldukça farklı içeriğe ve derinliğe sahiptir. Denebilir ki muhafazakârlık salt bir karşı çıkma, itiraz etme, direnme değil; “müzakereci” bir nitelik taşır.² Bu yönüyle muhafazakârlık, gerek gündelik dilde gerekse bilimsel çalışmalarda hem politik hem dinî hem de sosyolojik bir terim olarak kendisine yer bulur.

“19. Yüzyıl Türk Düşüncesinde Muhafazakârlık” başlıklı bölümün odak noktası ise Türk edebiyatında romanın doğuşunu da hazırlayan tarihî, sosyal, siyasal arka plan ve zihniyet değişimidir. Tanzimat sonrası dönemde devlet adamlarının yanı sıra sorumluluk sahibi aydınların devleti hayatta, milleti ise bir arada tutabilme yolunda ortaya koydukları fikir hareketlerinden Batıcılık, Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük kitabın ikinci bölümünde ele alınan meselelerdir. Bu fikir hareketlerinin hemen hepsinin modernleşme sürecinde geleneği *gözlemlenebilir, sorgulanabilir* ve ‘yeniden’ üretilebilir bir kurum olarak gördüğüne dikkat çekilir.³

Kitabın üçüncü ve en önemli bölümü “19. Yüzyıl Türk Romanında Muhafazakârlık”ta ise Dönmez, yayımlandıkları dönem itibariyle 19. yüzyıla ait romanlardaki muhafazakârlık düşüncesini, ortaya çıkan ‘yeni’ insan tipinin edebî eserlerdeki görünümünden hareketle inceler. Aynı zamanda Türk romanının doğuşundaki muhafazakâr etkenlere de dikkat kesilir; yeni insan tipine yönelik muhafazakâr tepkileri, ‘züppeler’ ve ‘ideal’ kişilerle belirginlik kazanan bir tezatla ortaya koyar. Çünkü yazara göre, “Tanzimat romanındaki modernleşme vurgusu, en net biçimde ikili karşıtlıklar yoluyla kurulan karakterlerde gözlenir.”⁴ Muhafazakârlığın 19. yüzyıl romanlarına nasıl aksettiğini incelemeyi amaçlayan çalışmasında yazar, roman kişilerini modernleşmenin bir sonucu olarak beliren ‘yeni’ insan tasavvuruyla ele alır. Roman kişilerinin muhafazakârlıkla ne dere-

1 Erdem Dönmez, *Arzu ve Tereddüt 19. Yüzyıl Türk Romanında Muhafazakârlık*, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2022, s. 29.

2 Erdem Dönmez, *a.g.e.*, s. 13.

3 Erdem Dönmez, *a.g.e.*, s. 116.

4 Erdem Dönmez, *a.g.e.*, s. 403.

ce ilişkilendirilebileceği ve bu kişilerin dönemin hâkim düşünce biçimi muhafazakârlıkla ne ölçüde örtüştüğü üzerinde kafa yorar.

Yazarın üzerinde durduğu bir diğer mesele ise bir düşünce biçimi olarak muhafazakârlığın bir edebî tür olarak romanın özü diyebileceğimiz *yapı*, *teknik* ve *içerik* özelliklerinde belirleyici olduğudur. Nitekim türün ilk örneklerine bakıldığında romanın, geleneksel metinlerle ve bu metinlerde kullanılan anlatım teknikleriyle münasebetini sürdürdüğü; fakat devam eden süreçte bu münasebetin nispeten azaldığı görülür. Yazara göre bu durum “bilinçli gelenekçilik” ifadesiyle açıklanabilir. Çünkü bu dönem romancılar, bir yandan etkisini ve gücünü yitiren geleneği canlandırmaya çalışırken öte yandan modernleşmenin hızını tenkit etmekle beraber yenileşmeyi arzular. Üzerinde durulan bu mesele, kitabın adlandırılmasına da ilham olur. Modernleşme döneminin öncü isimleri geleneği yok saymaz, yadsımaz elbette; ama yenileşmenin önemine ve gerekliliğine de inanırlar. Bu çelişkili tutum tabiatıyla yenilik karşısında duyulan tedirginliği, yani *tereddüdün* yanı sıra *arzuyu* da beraberinde getirir.

Öne çıkan yönleriyle tanıtmaya çalıştığımız *Arzu ve Tereddüt* üst başlıklı kitap dili, üslubu, meseleyi ele alış ve anlatış tarzının yanı sıra zengin bibliyografyasıyla da dikkate değer bir çalışmadır. 19. yüzyılda kaleme alınmış yüzden fazla romanı ele alarak bir düşünce biçimi olarak muhafazakârlığı çeşitli veçheleriyle ortaya koyması bakımından önemli bir kitaptır. Ele aldığı kavram itibariyle kitap, yalnızca edebiyat değil; sosyoloji alanında yapılacak çalışmalara da yeni bakış açıları kazandıracaktır. Araştırmacıların büyük ölçüde işini kolaylaştıracak dizinin kitabın sonraki baskılarında eklenmesi gerektiğini belirterek yazarı, çalışmayı titizlikle yöneten danışmanı ve kitabın okurla buluşmasını sağlayan yayınevini kutlarız.